

**ŠKOVIEROVÁ, Angela (ed.): PERIODIKÁ
V MINULOSTI A SÚČASNOSTI: zborník
príspevkov z vedeckej konferencie
s medzinárodnou účasťou. Bratislava :
Univerzitná knižnica v Bratislave, 2018. 301 s.
Bronislava Navarová**

Zborník *Periodiká v minulosti a súčasnosti* predstavuje 33 štúdií a prehľadovo-informačných materiálov, ktoré zaznamenávajú aktuálny stav výskumu v oblasti pravých a nepravých periodík v stredo európskom priestore. Jadro publikácie tvoria príspevky, ktoré odznegli na rovnomennej medzinárodnej vedeckej konferencii, ktorá sa konala v Univerzitnej knižnici v Bratislave 12. – 13. septembra 2017. K nim zostavovateľka zborníka Angela Škovierová pripojila ďalšie texty, ktoré korešpondujú s danou problematikou. Autormi jednotlivých štúdií sú knihovníci, bibliografi, historici i literárni historici, čo poukazuje na široký interdisciplinárny prístup k téme.

State zborníka sú rozdelené do piatich voľne ohraničených tematických okruhov: predchodcovia súčasných periodík, periodiká vo výchovno-vzdelávacom procese, periodiká vydávané v období prvej a druhej svetovej vojny, periodiká vydávané v období totality a exilové periodiká, krajanské periodiká.

Definíciu nepravých periodík priniesli v rámci prvého okruhu Miriam Ambrúžová-Poriezová a Angela Škovierová v štúdiu *Schematizmy a direktória ako typ nepravých periodík. Ich typologická charakteristika a využitie*. Charakterizujú ich ako celok a približujú aj ich spracovanie v Univerzitnej knižnici v Bratislave. Schematizmy – dobové adresáre predovšetkým miestneho a regionálneho charakteru s presne

štruktúrovaným a hierarchicky usporiadaným zoznamom dekanátov, farností, kňazov v diecéze a direktóriá, liturgické kalendáre či určité „manuály“ pre kňazov sú pramenným materiálom s bohatým informačným potenciálom v oblasti cirkevných, kultúrnych dejín, demografie a biografistiky. Výborným odrazom pre ďalší výskum je prehľadová štúdia *Reklama na stránkach periodickej tlače do roku 1918*, ktorú pripravili Nikola Ďungelová a Eva Augustínová. Zamerali sa na kníhkupeckú reklamu publikovanú v periodickej tlači. V subjektívne zvolených tituloch vydávaných v období osvietenstva až do vzniku Československej republiky charakterizovali obsahovú, formálnu a grafickú stránku reklamy. Agáta Klimeková predstavila *Mercurius veridicus ex Hungaria – prvé uhorské noviny*. V úvode upozornila na to, že periodiká ako platforma na šírenie informácií vo viac-menej pravidelných intervaloch s ohľadom na rôzne kategórie recipientov prešli za niekoľko storočí pomerne zaujímavým vývinom. Výraznejší rozmach periodickej tlače v Európe nastal v 17. a najmä v 18. storočí. V Uhorsku je vydávanie novín späté s menom Františka II. Rákociho a s jeho protihabsburským povstaním. Kurucké noviny *Mercurius hungaricus*, ktorých prvé číslo vyšlo v júni 1705, boli reakciou na noviny viedenského dvora *Wienerisches Diarium*. Autorka ich na základe analýzy zachovaných čísel označuje za spravodajský tlačový orgán,

404 ktorý však ešte nemožno považovať za periodikum. V štúdiu *Publikovanie poznatkov z prírodných vied a medicíny publikovaných o Slovensku v 20. – 40. rokoch 18. storočia, v nemeckých periodikách Sammlung von Natur- und Medizin a Miscellanera physico-medico-mathematica* ozrejmila Vlasta Okoličányová okolnosti vzniku významných prírodovedných časopisov, vydávaných pre nemeckú jazykovú oblasť v prvej polovici 18. storočia. Venovala sa štruktúre, vydavateľsko-tlačiarenskému zázemiu a periodicite časopisov. Zamerala sa na erudovanosť prispievateľov z územia Slovenska, ktorými boli viacerí lekári a lekárnici. Upozornila na publikovanie úradného prípisu Uhorskej kráľovskej komory adresovaného lekárnikom mesta Kežmarok o distribúcii a cenách liekov, ktorý mal poskytnúť aj s komentárom kežmarský lekár Daniel Fischer. Podľa autorky nebola existencia tohto dokumentu doteraz nikde zmienená. Niekoľko neúspešných snáh o vydávanie periodík v Uhorsku v 18. storočí predstavila Judith Vizkeleti Ecsedy v štúdiu *Unrealized periodicals*. Osobitne sa venovala iniciatíve Melchiora Sabischa zo Svätého Jura, ktorý plánoval vydávať *St. Georger gelehrte Staats- und Kriegszeitung*. Na základe archívnych dokumentov približuje ideový zámer novín, genézu príprav, zložitý postup získavania povolení, konkurenčný boj s Landererovou tlačiarňou a ozrejmuje tak dôvody neúspešnosti tohto projektu.

V druhom tematickom okruhu odprezentovali Alexandra Pavličková a Lucia Mičianová formou prehľadu *Slovenské pedagogické časopisy a ich obsahovú orientáciu v období prvej polovice 20. storočia*. Vysvetlili v krátkosti genézu pedagogických časopisov s akcentom na obdobie prvej Československej republiky. Z fondu Slovenskej národnej knižnice vygenerovali zoznam 58 pedagogických časopisov, ktoré vychádzali v sledovanom období a výberovo sa venovali niektorým titulom z hľadiska programových cieľov, určenia recipientom, obsahu, periodicity a pod. Dana Hučková sa v štúdiu *Literatúra v službách vedy (dva projekty ľudových výchovných časopisov zo začiatku 20. storočia)* venovala dvom titulom ľudovýchovných časo-

pisov, ktorých redaktorom bol Vavro Šrobár. Predstavila okolnosti ich vzniku, redakčné zázemie, nosné témy publikovaných článkov a zhodnotila celkový pomer zastúpenia literatúry a osvety v nich. Titul *Nové časy* bol programovo zacielený na boj proti nemravnosti, nevedomelosti a neznašanlivosti medzi slovenským ľudom, no priestor, v ktorom pôsobil, bol pomerne obmedzený, takže ani nemohol naplniť funkciu skutočného ľudovýchovného časopisu s reálnym dosahom na vzdelanostnú úroveň ľudu. Na ukončenie jeho vydávania mali vplyv nedostatok spolupracovníkov, zásahy cenzúry a najmä ekonomické podmienky po vypuknutí prvej svetovej vojny. Naproti tomu dvojtyždenník *Nedelné čítanie*, ktorý vychádzal už v nových politicko-spoločenských podmienkach Československej republiky, býva označovaný ako prvý oficiálny ľudovýchovný časopis s vládnuou podporou. Z jeho obsahovej analýzy vyplýva primárne úžitkové chápanie umenia a literatúry v oboch tituloch. Eleonóra Blašková predstavila na pozadí kultúrnych a spoločenských pomerov v Košiciach na začiatku 20. storočia zachované torzo umeleckého týždenníka *Uránia*. Na základe svojho výskumu poopravila nesprávne uvedené roky vydávania titulu v *Bibliografii inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918* od M. Potemru a posunula začiatok ich vydávania až do roku 1912. Svoje tvrdenie podporila porovnávaním aktivít a priblížením činnosti osobností redaktorov. Štúdia priniesla obsahovú analýzu zachovaných výtlačkov a komparáciu s košickými titulmi podobného zamerania. Informačne nabitý prehľad pod názvom *Periodiká v edičnej činnosti Univerzitnej knižnice v Bratislave* pripravila Kamila Fircáková. Veľký počet a rozmanitosť titulov zosumarizovala z typologického hľadiska na bibliografické periodiká (napr. národné bibliografie), štatistické ročenky a periodiká zmiešaného obsahu (výročné správy, periodiká interného charakteru, vedecké zborníky). Renáta Salátová sa v príspevku *Postavení oborových časopisů v knihovnictví a informační vědě* zamerala na charakteristiku a komparáciu českých a slo-

venských knihovníckych časopisov. V úvode definovala pojmy periodikum, periodická tlač a časopis, krátko priblížila históriu odborových časopisov v bývalom spoločnom štáte Čechov a Slovákov, po roku 1993 s akcentom na české periodiká. Na záver sa zamyslela nad budúcnosťou knihovníckych časopisov.

Tretia skupina príspevkov reflektuje obdobie prvej a druhej svetovej vojny. Na nevyhnutnosť práce historikov s dobovou tlačou upozornil Peter Zmátlo v štúdiu *Dobová tlač v medzivojnovom období – dôležitý prameň pre historikov*. Na príklade dvoch tém (prijatie ústavy 1920 a modus vivendi 1928) reflektovaných v dobových periodikách ilustroval metódy, vyzdvihol prínos a výhody, no takisto upozornil na úskalia práce s týmto typom prameňov. V podobnom duchu sa nesie aj príspevok Viktora Sabóa *Význam periodík Zemplína a Spiša pre výskum regionálnych dejín v období I. svetovej vojny*. Na príklade trinástich excerptovaných titulov regionálnej proveniencie z fondu Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach autor akcentoval nevyhnutnosť dobovej tlače pri historickom výskume, pričom ho súčasne podmieňuje prísnu kritickou analýzou, posúdením informačnej relevancie a komparáciou s inými prameňmi. Viaceré príspevky sa venovali konkrétnym novinovým titulom. Michal Marták sa pokúsil komplexne zhodnotiť medzivojnový denník *Ludová politika. Hlavný tlačový orgán „Mičurovej“ Československej ľudovej strany na Slovensku (1925 – 1938)*. Periodiká všeobecne boli v danom období základným a nevyhnutným spôsobom udržiavania kontaktu s potenciálnymi voličmi. Štúdia sledovala všetky podstatné zmeny pri vydávaní titulu od záležitostí týkajúcich sa redakcie a prispievateľov, vydavateľsko-typografických problémov, cez formálne zmeny a cenu novín, až po obsahovú analýzu, publikované témy, žánre a rubriky. Sprievodným javom existencie *Ludovej politiky* bol permanentný zápas s novinami *Slovák*, ktoré boli tlačovým orgánom *Ludovej strany*. Štúdia *Árijský boj jako česká odezva anisemitického týdeníku Der Stürmer* od Pavla Suka poukazuje na základe rozboru obsahu, formál-

nej a jazykovej stránky titulu vychádzajúceho v rokoch 1940 – 1945 na celkovú náladu spoločnosti v Protektoráte Čechy a Morava, výrazne poznačenú politickými, ekonomickými a ideologickými dosahmi vojny.

Postavenie a význam médií v období totality a paralelne popri tom vychádzajúce exilové periodiká boli predmetom výskumu viacerých bádateľov. Ondrej Podolínek v príspevku *Genéza a právne aspekty štátneho monopolu na vydávanie periodík v komunistickom Československu* analyzoval vývin i obsah legislatívy v povojnovom Československu až do roku 1968, resp. 1989. Práve získanie monopolného štátneho vlastníctva a cenzúra sú najúčinnjšími prostriedkami kontroly médií, ktoré využívajú všetky nedemokratické režimy. Reštriktívny prístup k fungovaniu periodickej tlače bol zrejmy už pred rokom 1948. Monopol na tlačoviny bol definitívne presadený dvoma zákonmi z roku 1949 o neperiodických tlačiach a z roku 1950 o periodikách, pričom pretrval celé obdobie normalizácie až do roku 1989. Legislatívny rámec sledovala vo svojej štúdiu *Význam médií v procese demokratizácie česko-slovenskej spoločnosti v 60. rokoch 20. storočia* aj Elena Londáková. Na príklade literárneho a kultúrno politického časopisu *Kultúrny život* ilustrovala atmosféru pozvoľného uvoľňovania tabuizovaných tém i presakujúce kritické postoje novinárskej a spisovateľskej obce v šesťdesiatych rokoch 20. storočia. Z obsahovej analýzy týždenníka, ktorý sa venoval literárnej, divadelnej, hudobnej aj výtvarnej oblasti a dával priestor historickej, vedeckej a školskej problematike vyplynulo, že bol akceptovanou platformou pre demokratizačné tendencie prítomné v kultúrnej obci a naplno využil svoje možnosti a schopnosti prebúdzaf a posúvať spoločnosť v danom období. Ján Šimulčík v príspevku *Samizdatový časopis Náboženstvo a súčasnosť (1982 – 1989)* ozrejmil činnosť, redakciu, tlač, distribúciu, recipientskú základňu katolíckych samizdatových časopisov v období normalizácie a riziká spojené s ich vydávaním. Tento titul bol prvým celoslovenským samizdatom, vychádzal v náklade tisíc kusov, jeho čítanosť

406 však niekoľkonásobne presiahla náklad. Stal sa aj platformou pre ďalšie samizdatové časopisy orientované napr. na históriu, politiku alebo mládež. Rozsiahlu štúdiu *Periodikum Posol Božského Srdca Ježišovho* publikoval Ján Ďurica, SJ. Časopis patrí k najstarším periodikám slovenských katolíkov. Počas dlhého obdobia svojej prerušovanej existencie, či už v domácej alebo zahraničnej redakcii (1897 – 1949, 1974 – 1990, od 1991), plnil a plní svoju predovšetkým formačno-duchovnú a kultúrno-spoločenskú funkciu. Pomáhal rozvíjať národné povedomie a kultivovať jazyk. Autor podrobne popísal genézu vzniku, poslanie a obsah časopisu, ohlasy v cirkevnej obci i niektorých médiách. Príspevok uzatvára štatistický výpočet odberateľov. Tému exilových periodík uvádza príspevok Jozefa M. Rydla *Vznik a zánik vybraných mienkotvorných periodík slovenského politického exilu (1945 – 1989)*. V kontexte širšieho načrtnutia témy politického exilu upozornil na absenciu komplexnej monografie o danej problematike. V druhej časti venoval pozornosť výpočtu exilových slovenských periodík, z ktorých mnohé mali len krátku životnosť, no viaceré vychádzajú dodnes. Beata Katrebová Blehová sa v príspevku *Exilové periodiká Rím a Hlasy z Ríma. K počiatkom slovenskej cirkevnej emigrácie v Taliansku po roku 1945* zamerala na fenomén cirkevnej emigrácie. Vznikom organizácie Slovenské katolícke ústredie v zahraničí sa cirkevný exil inštitucionalizoval a zefektívnil sa možnosti pastorácie medzi slovenskými exulantmi v celej západnej Európe. Výrazne k tomu prispeli periodiká *Rím* (prvý slovenský katolícky časopis vydávaný v Taliansku v rokoch 1948 – 1953) a mesačník *Hlasy z Ríma* (1952 – 1998). Autorka sa venovala predovšetkým zaujímavým okolnostiam vzniku a zániku periodík, ich redakciám, okruhu prispievateľov. Nevynechala ani základný rozbor obsahu titulov. Ďalší náboženský titul rozobrala Andrea Eliášová v štúdiu *Mienkotvorné periodikum pre kresťanskú orientáciu Viera a život v slovenskom mediálnom priestore*. Ide o exilové periodikum, ktoré vychádzalo v rokoch 1972 – 1990 pod názvom *Echo duchovného života* z ini-

ciatívy slovenských jezuitov v Kanade. V roku 1991 bola jeho redakcia preložená na Slovensko a pod zmeneným názvom vychádza dodnes. Ako autorka podotkla, časopis predpokladá určitú intelektuálnu úroveň a istý stupeň náboženskej viery, profiluje sa ako duchovná revue, vyjadruje sa k širokému spektru otázok duchovného života. Okolnosti založenia periodika *Život – La Vie, časopis slovenskej katolíckej misie vo Francúzsku*, vydávaného s pravidelnosťou od roku 1956 až do súčasnosti, opísal Imrich Tóth. Hoci časopis prešiel v priebehu rokov mnohými zmenami periodicity, nákladu, dizajnu i obsahu, svoju hlavnú úlohu – zachovávať a posilňovať náboženskú vieru, národnú a krajanskú identitu – si udržal.

Záverečný tematický blok priniesol zaujímavé prehľadové i analytické štúdie a príspevky na tému krajanských periodík. *Periodiká Slovákov v Rumunsku – Slovenský týždenník a Naše snahy* predstavila Marta Dobrotková. V úvode v krátkosti opísala okolnosti príchodu Slovákov do Rumunska od začiatku 19. storočia. Ich hospodárskym a národno-kultúrnym centrom sa stal Nadlak, v ktorom žilo v roku 1910 až 54% obyvateľov slovenskej národnosti. Jadrom štúdie je analýza týždenníkov *Slovenský denník* (1929 – 1932) ako prvého slovenského časopisu v Rumunsku a jeho nástupcu *Naše snahy* (1936 – 1941). Zaujímavé okolnosti založenia (v prípade *Slovenského denníka* z prostriedkov získaných zbierkou ľudu), redakčno-vydavateľské zázemie, postupne sa zvyšujúci náklad a najmä publikované témy v početných rubrikách odrážali angažovanosť slovenskej menšiny na aktuálnom spoločensko-politickom, kultúrnom vývine aj s ohľadom na národno-buditeľské aktivity Slovákov v Rumunsku. Bohatú vydavateľskú tradíciu krajanskej literatúry a periodickej tlače v Srbsku zhrnul Vladimír Valentík v príspevku *Slovenské noviny a časopisy v Srbsku*. V chronologickom prehľade od najstarších vydavateľských počínov vo forme časopisov pre deti a mládež *Slávik* a *Zornička* (1864) až do súčasnosti predstavil niekoľko desiatok titulov s rôznym zameraním. Viac ako dve desiatky informatívno-politických, literárnych, humoris-

tických, detských a školských a odborných titulov robia zo Srbska krajinu s najväčším počtom vychádzajúcich periodických tlačovín pre slovenskú menšinu v súčasnosti. Úplne iná situácia s krajskou tlačou bola a je v Chorvátsku. Slováci žijúci v tejto krajine nemali dlhý čas svoj vlastný tlačový orgán. Ich potreby mal pokrývať týždenník *Jednota*, spoločný časopis Čechov a Slovákov žijúcich Chorvátsku. Až v deväťdesiatych rokoch 20. storočia, po vzniku Matice slovenskej v Chorvátsku, si založili Slováci svoj vlastný časopis *Prameň*. Jeho krátku históriu a rôzne otázky súvisiace s vydávaním periodík aj v dnešnej dobe (sídlo redakcie, náklad, periodicita, cieľ a perspektíva) opísal Andrej Kuric v príspevku *Začiatky a vývin časopisu Prameň, tlačového orgánu slovenskej národnostnej menšiny v Chorvátsku*. Vladimíra Dončová-Valtnerová sa zamyslela v úvahe *Hlas ľudu – časopis s vyše 70-ročnou integritou. Ako ju zachovať?* nad filozoficko-teoretickými stanoviskami v oblasti novinárskej integrity a myslenia. Venovala sa aktuálnym problémom novinárskej etiky, jej nedostatočnej implementácii, absencii novinárskych kódexov v Srbsku. V kontexte týchto pojmov uvažovala o rozhodnutí istého novinára z periodika *Hlas ľudu* odmietnuť členstvo vo výbore pre informovanie Národnostnej rady slovenskej národnej menšiny v roku 2015. Rozhodnutie novinára v závere zhodnotila ako morálny čin zodpovedného redaktora, aby sa vyhol potenciálnemu politickému vplyvu na noviny. Edita Pečeňová zhrnula v príspevku *Slovenčinnár – 20 ročníkov odborného časopisu vydávaného mimo územia Slovenska* doterajšiu existenciu jediného slovenského metodicko-pedagogického časopisu vychádzajúceho v Maďarsku. Autorka z pozície šéfredaktorky priblížila vnútorný život časopisu, prvotné nadšenie pri založení, štruktúru časopisu, témy, rubriky, prispievateľov, materiálne zabezpečenie a finančné otázky. V súčasnosti časopis odzrkadľuje systematicky prebiehajúcu spoluprácu slovenských pedagógov a odborníkov nielen v Maďarsku, ale v celom dolnozemskej prostredí, vrátane Rumunska a Srbska. *Periodikum Budapeštianský Slovák a jeho význam pre slovenskú komunitu v Buda-*

pešti je názov štúdie Anny Kováčovej. Ide o regionálno-mestský časopis, ktorý v dvojmesačných intervaloch sprostredkováva a zachováva slovenskú kultúru a tradície. Časopis sa svojim obsahom, jazykom a štýlom, ako i formálnou a grafickou stránkou usiluje reflektovať potreby slovenskej komunity v Budapešti. Peter Jašek sa venoval v stati *Bulletin svetového kongresu Slovákov ako vrcholové periodikum slovenského exilu v 70. a 80. rokoch 20. storočia* tlačovému orgánu Svetového kongresu Slovákov, strešnej organizácie slovenského politického exilu, ktorá vznikla v roku 1970 v Toronte. Zameral sa na obsahovú analýzu korpusu 85 čísel titulu, formálnu stránku, otázky periodicity, náklad, rozsah a redakčné zázemie. Bulletin v období existencie (1971 – 1989) úspešne plnil svoj cieľ definovaný ako koordinovanie akcií všetkých slovenských kultúrnych a politických skupín. Posledný článok v kategórii krajských periodík je *Slovenský svetový kalendár – najmladšie periodikum zahraničných Slovákov*. Jeho autorka Katarína Mosnáková-Baglašová načrtla bohatú tradíciu vydávania národných kalendárov na Slovensku, upozornila tiež na základnú literatúru a bibliografiu k téme. Kalendár definovala ako platformu pre prezentáciu dejín, kultúry a života krajanov v celom svete, ako priestor pre nadväzovanie kontaktov a spolupráce s cieľom zachovania, rozvoja a zvelaďovania jazyka, tradícií, identity a integrity krajských komunit vo svete. Za krátku existenciu titulu (od roku 2016) si jeho redakcia vytvorila širokú základňu spolupracovníkov a prispievateľov zo slovenských komunit v 24 krajinách po celom svete. Kalendár má od roku 2017 aj elektronickú verziu.

Štúdie a príspevky publikované v zborníku predstavujú rozsiahly súbor odborných štúdií a prehľadovo-informačných materiálov. Venujú sa problematike periodík všeobecne alebo sa zameriavajú na konkrétne tituly vydávané v rôznych historických obdobiach a v súčasnosti. Niektoré uplatňujú striktné analytický, resp. analyticko-popisný prístup. Prehľbujú, prípadne korigujú doterajšie výsledky bádania alebo ich sumarizujú vo forme prehľadových

408 materiálov. Informujú vecne na základe pramenného výskumu podloženého rozsiahlym poznámkovým aparátom, zoznamom bibliografických odkazov a archívnych prameňov. V iných príspevkoch sa uplatňuje subjektívny a emočne zainteresovaný prístup autorov vo forme úvah a osobných náhľadov a názorov. Je to obsahovo pestrá publikácia, ktorá ponúka rôzne možnosti uchopenia širokej témy periodík v ďalšom výskume.

Mgr. Bronislava Navarová
Univerzitná knižnica v Bratislave
Kabinet retrospektívnej bibliografie
Michalská 1
814 17 Bratislava
Slovenská republika
bronislava.navarova@ulib.sk